

Makalenin Dergiye Ulaşma Tarihi: 03.10.2016
Yayın Kabul Tarihi: 02.08.2017

Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kullanılan Ders Kitaplarında Duygu Bildiren İfadeler *

Expressions Of Emotion In Coursebooks Teaching Turkish as a Foreign Lang

Doç. Dr. İhsan KALENEROĞLU**
Hatice ARSLAN ***

Öz:

Duygular (mutluluk, üzüntü, korku, şaşkınlık vb.) bireyin kişisel ve sosyal hayatının ayrılmaz parçasıdır. Dil iç dünyamızı dışarıya yansıtan temel aracımızdır. Her dilde bireylerin ruhsal yaşantısını aktarabileceği duygu ifadeleri vardır. Türkçe duygu ifadeleri yönüyle oldukça zengindir. Yaşam içerisinde duygu bildiriminde sıkça kullanılan dil unsurları (ünlem, kalıp sözler, deyim, atasözü, ikilemeler) Türk toplumun kültürünü yansıtmakta anlatıma güç katarak iletişime canlılık vermektedir. Bu dil unsurlarının yabancılar tarafından öğrenilmemesi hedeflenen anlam aktarımının gerçekleşmemesine yol açmaktadır. Dolayısıyla içsel yaşantı sürecinde öğrencinin hangi duygu durumunda hangi sözcük ya da sözcük gruplarıyla kime nasıl tepki vereceğinin önemi karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda ders kitapları öğrencilerin yararlandığı birincil kaynak olarak görülmektedir. İlgili literatüre bakıldığında dilin psikolojik boyutunun irdelendiği çalışmaların yetersiz olduğu ve yabancılar Türkçe öğretimi ders kitaplarında duygu ifadelerine ne düzeyde yer verildiği ile ilgili bir çalışmanın yapılmadığı görülmüştür. Bu doğrultuda araştırmada, 21 duygu durumu belirlenerek yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde

* Bu çalışma, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde yapılan "Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Duygu Bildiren İfadelerin Öğrenilme Düzeyleri" başlıklı yüksek lisans tezinden geliştirilmiştir.

** Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, kihsan@gazi.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-2441-5932>

*** Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, haaslan67@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7751-6721>

kullanılan öğretim setlerinde duygu durumu bildiren ifadelerin temel ve orta düzey bazında kullanım sıklığını inceleme amaçlanmıştır. Nitel araştırma deseninin kullanıldığı çalışmanın verileri doküman analizi yöntemiyle elde edilmiştir. Yedi İklim Türkçe, Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe, İstanbul Yabancılar İçin Türkçe ve Gazi Üniversitesi Yabancılar İçin Türkçe öğretim setlerinin incelenmesi neticesinde toplamda en fazla “üzüntü” duygusuna yer verildiği saptanmıştır. Bununla birlikte Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe öğretim setinin duygu ifadeleri yönüyle daha zengin olduğu tespit edilmiştir. Çalışma neticesinde dilimizin inceliğini ve derinliğini yansıtan duygu ifadelerine kitaplarda daha fazla ver verilmesinin yabancı uyruklu öğrencilerin iletişimsel ve kültürel yeterliğini geliştireceği belirtilmiştir.

Anahtar sözcükler: duygu ifadeleri, ders kitapları, yabancı dil olarak Türkçe

Abstract:

Emotions (happiness, sadness, fear, astonishment, etc.) are an integral part of the individual's personal and social life. Language is our basic vehicle that reflects our inner world. There are emotional expressions that can convey the spiritual experiences of individuals on every language. Turkish language is quite rich in terms of emotional expressions. Language elements frequently used in emotional reporting in life (exclamation, phrases, idioms, proverbs, reduplications) reflect the culture of the Turkish society and give communication vitality by adding the power of narration. The are not learned of these language elements by foreigners leads to the failure of targeted transfer of meaning. Therefore, in the process of inner life, the sense of how the student reacts with which word or group of words, in case of emotion, is anticipated. In this context, textbooks are seen as the primary source of student benefit. When the relevant literature is examined, it is seen that studies on the psychological dimension of language are inadequate and that no study has been done on the level of emotional expression in foreign language teaching textbooks. In this direction, it was aimed to investigate the frequency of use of the expressions of emotional state in the teaching sets used in teaching Turkish as a foreign language at basic and intermediate level by determining twenty one emotional states. The data of the study in which the qualitative research design was used was obtained by the document analysis method. Yedi İklim Turkish, Yeni Hitit Turkish for Foreigners, İstanbul Turkish for Foreigners and Gazi University Turkish for foreigners were found to have the most “sadness” feelings in total in the examination of Turkish teaching sets. However, it has been determined that the Turkish teaching set for the Yeni Hitit for Foreigners is richer in terms of emotional expressions. As a result of the study, it is emphadized giving more emotional expressions in textbooks that reflect the richness and depth of our language will be improve the communicative and cultural competence of foreign students.

Keywords: emotion expressions, textbooks, Turkish as a foreign language

Giriş

İnsan toplumsal bir varlık olarak çevresiyle bildirişim kurma ihtiyacı hissetmektedir. Bildirişimi gerçekleştiren en temel vasıta dildir. Dil, düşünceler kadar bireyin iç dünyasını yansıtan duyguları da ifade etme aracıdır. Dildeki sözcükler olmadan ruhumuzda uyanan duyguyu etkili bir şekilde aktarmak mümkün değildir. (Goleman 2010) duygu sözcüğünün Latince hareket anlamına gelen “emote” kelimesinden türediğini ve duyguyu “bir his ve bu hisse özgü belirli düşünceler, psikolojik haller ve bir dizi hareket eğilimi” anlamında kullandığım belirtmektedir. Duygular, bireyi harekete geçiren güdüleyici bir uyarıcıya karşı gösterdiği kısa süreli amaçsal ve içsel tepkilerdir. (Özbayrak, 2006: 9). Başarısızlık veya acı bir olay üzüntü, engellenmek kızgınlık, hayatımıza yönelik bir tehdit korku, amaç ulaşmak mutluluk duygusunu oluşturmaktadır. Sosyologlara göre duyguların bedende birtakım fizyolojik (terleme, hızlı kalp atışı) göstergeleri vardır. Fizyolojik tepkilerin büyük bir bölümü kalp atışı, sindirim, iç salgı bezleri gibi bizim kontrolümüz dışındaki faaliyetleri düzenleyen otonom sinir sisteminin kontrolündedir (Ünlü, 2001: 9). Örneğin, korku hissedildiğinde kan kaçmayı kolaylaştırmak için bacaklardaki büyük iskelet kaslarına yönelir ve yüzdeki kan çekilir beden bir anlık donar. Fizyolojik tepkilere dayalı duyguları yansıtan dil göstergeleri dilimizde özellikle deyimlerde yer almaktadır. Örneğin: (Mutluluktan) havalara uçmak, (korkudan) donakalmak, buz kesilmek, (heyecandan) kalbi yerinden fırlayacakmış gibi atmak, kalbi küt küt atmak, (şaşkınlıktan) gözleri fal taşı gibi açılmak, ağzı bir karış açık kalmak, (utançtan) kıpkırmızı olmak vb. gibi. Dildeki kelime veya kelime grupları ruhumuzda uyanan duyguyu etkili bir şekilde aktarma vasıtamızdır. Bunun yanında beden dili ve ses özellikleri gibi sözsüz ifadeler de hissedilen duygu hakkında önemli ipuçları vermektedirler. Yüz ifadelerimiz, bedenimizin duruşu, konuşma tarzımız, el- kol hareketlerimiz, sesimizin tonu bir kimseye karşı nasıl duygular içinde olduğumuzu ifade eder”(Cüceloğlu, 2000: 272). Örneğin: Çatık kaşlar öfkenin, kahkaha keyifli ya da neşeli oluşun ifadesidir.

Duygular, zihinsel boyutları itibarıyla bilişsel, bedensel değişkenleri göz önüne alındığında biyolojik, eyleme dönüşmesi yönüyle de davranışsal özellikleri içermektedirler (Langelier, 2006: s. 42). Aynı zamanda duygular ruhsal devinimi sağlamak, toplumsal ilişkileri korumak ve kişiler arası iletişimi sürdürmek için gerekli motivasyon ve aktif güç kaynağını oluştururlar. Goleman’a göre duyguların bilişsel süreçlerle sıkı bir ilişkisi vardır. “İnsan, ruhunda merkezi yer edinen duygularla tehlike, zorluklara karşın bir hedefe doğru ilerleme, eşine bağlanma ve bir aile kırma gibi yalnızca akla bırakılmayacak durum ve görevlere kalp gözüyle bakar çoğu zaman kalbinin sesini dinler (2010: 30).”

Duyguları ifade etmek ve olaylara uygun duygusal tepkiler vermek kesintisiz bir iletişim döngüsünün sağlanmasında ve sosyal etkileşimin düzenlenmesinde önemlidir. Bireyin içinde bulunduğu duygu durumunu aktarabileceği kelime ve kelime grupları her dilde bulunmaktadır. Dilimizde ünlem, kalıp sözler, ikilemeler, deyimler ve atasözleri gibi dil araçları duygulara derin anlatım gücü veren zengin

yapılardır. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin de duygularını aktarıırken iletişimsel ve kültürel yetkinlik kazanmaları için dilimize özgü dil unsurlarına hâkim olması gerekmektedir. Diller İçin Avrupa Ortak Başvuru Metni' nde de yeni dil öğrenenlerinin sahip olması gereken yeterlikler arasında duyguların ifade-sine ayrıca yer verilmiştir.(Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2013)

Yabancı dil öğretiminde ders kitapları öğrencilerin yararlandığı temel kaynaktır. İlgili literatüre bakıldığında dilin psikolojik boyutunun göz ardı edildiği ve yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarında duygu durumu ifadelerine ne düzeyde yer verildiği ile ilgili bir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada yabancılar için Türkçe öğretim setlerinde duygu durumu ifadelerinin kullanım sıklığı ortaya konulmuştur. Aynı zamanda dilimizin duyguları açıklamadaki inceliğini yansıtan dil unsurlarının (deyim, atasözü, ikileme, kalıp söz) dil öğretimindeki önemi belirtilmiştir.

1. Duyguların Dil Bildirim Araçları

Her bireyin şaşkınlık, üzüntü, sevinç vb. duygu durumlarını paylaşırken kullandığı kendi kültürüne özgü sözcük veya sözcük grupları vardır. Canlı, uyumlu ve renkli bir iletişim döngüsünün sağlanabilmesinde duygu ifadelerinin rolü büyüktür. “Duygular, sözcüklerin yardımı olmadan özdeş kılınamaz, sözcükler ise herhangi bir somut kültüre aittir ve kendilerinde kültürel olarak özgün bir bakışı taşırlar”(Wierzbicka, 2001: 41).

Türkçe duygu bildiren ifadeler yönüyle oldukça zengindir. Günlük konuşmada sıkça kullanılan ünlem, kalıp sözler, deyimler, atasözleri ve ikilemeler gibi kalıplaşmış yapılar toplumun kültürüne ışık tutmakta, iç dünyamızı dışa yansıtarak duygu bildirimini sağlamaktadır. Gökdayı, söz varlığında yer alan kalıplaşmış dil birimlerini bir grup olarak kabul ederek atasözleri, deyimler, ikilemeler ve kalıp sözleri bu grubun içinde değerlendirmiştir (2011: 33).

Ünlemler

Konuşma dilinde daha çok yaşayan ünlemlerin duygu aktarımı sağladığı ve anlatım gücünü ses özelliklerinden aldığı bilinmektedir. Gencan (2001)'a göre “Sert, dokunaklı etkilerle, duygular birden uyanır, coşkulaşır. Coşkunun söze dönüşmesiyle, yani bir coşkunun etkisiyle içten kopup gelen; sevinç, korku, üzüntü, acı, şaşma duygularını canlı canlı anlatmaya yarayan sözcüklere ünlem diyoruz”(s. 516). Cümledeki mesajın daha kolay anlaşılmasını sağlayan ünlemler, sözü oluşturan kişinin duygularını ifade ederek anlatıya söylem değeri katarlar. Ünlemlerin bu işlevleri dilin parçalar üstü öğeleri olan vurgu, tonlama, ezgi ile ortaya çıkar; sınırlı sayıdaki ünlem ile pek çok duygu iletimi sağlamak mümkündür (Korkmaz, 2003: 1141). Örneğin: Türkçede Aaa! ünlemi konuşan kişinin sesindeki vurgu ve tonlama değişikliği ile kızgınlık, şaşkınlık gibi farklı duyguları aktarmaktadır. Bunun yanı sıra ünlemlerin açıklayıcı söz öbekleriyle anlamlarının belirginleştiği görülmektedir. Korkmaz, aynı seslerden oluşmuş ünlemlerin işlevleri yazılı metinlerde

bağlamdan hareketle çözülebildiğini, kullanılan ünlemden sonra, ona, belirtilmek istenen duygu ve dileği açıklayan bir ibare veya cümle eklendiğini ifade etmiştir (2003: 1141). Örneğin: Türkçede “Aah” ünlemi “Aah, ayağım burkuldu!” cümlesinde fiziksel olarak bir acıyı ifade etmektedir. “Aah” ünleminin bu anlamını “ayağım burkuldu” söz öbeği sağlamaktadır. “Aah, o eski günler!” cümlesinde ise “Ah” ünlemi, özlemi ifade etmektedir. “Ah” ünlemine bu anlamı kazandıran ise “o eski günler” söz öbeğidir. Dolayısıyla bu özellikleri ile polisemik (çokanlamlı) yapıya sahip ünlemlerin anlamlandırılması Türkçeyi yeni öğrenen bir yabancı için güç bir beceri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Deyimler

Deyimler genellikle bir durumu karşılayan olayların özelliklerini, insan karakter ve davranışlarını, insanların çeşitli fiziksel ve ruhsal niteliklerini betimlemek üzere oluşturulmuş, kendi anlamları dışında kullanılan söz öğeleridir (Aksan, 2002: 95). Çoğu mecaz anlamı olan deyimler konuşanın duygularına daha derin ve etkileyici bir anlatım güzelliği katmaktadır. Örneğin: içi parçalanmak (merhamet), ciğeri yanmak (üzüntü), içi içine sığmamak, gözlerinin içi gülmek (sevinç, mutluluk), gözünde/burnunda tütmek (hasret), küplere binmek (kırgınlık) vb.

Atasözleri

Aksoy (1988)’a göre “*atasözleri, ulusların zekâlarındaki keskinliği, hayallerindeki genişliği, duygularındaki inceliği belirten en değerli örneklerdir. Bu sözler, derin felsefelerden başka güzel buluşlarla, parlak nüktelerle, ince alaylarla, sert taşlamalarla doludur*” (s.27). Kültürel birikimin en güzel taşıyıcısı olan atasözleri duygusal farkındalık ve duyguların yönetimi ile ilgili de yol göstericidir. Örneğin: duvarı nem insanı gam yıkar, ağacı kurt insanı dert yer, öfke ile kalkan zararlar oturur, acele giden ecele gider vb. gibi olumsuz duyguların zararına karşı uyarıcı nitelikteki atasözleri duyguların insan yaşamındaki gücünü anlatmaktadır.

İkilemeler

Anlatımı güçlendiren ikilemelerin kullanımı Türkçede çok yaygın olarak görülmektedir. Korkmaz ikilemeyi “iki veya daha çok kelimenin bir tek kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi” (Korkmaz, 1992: 82) şeklinde tanımlamıştır. “İkilemeyi oluşturan sözcüklerin yerleri değişmez, birinci ve ikinci sözcüğün yeri bellidir (irili ufaklı, doğru dürüst), sözcüklerin biri (yırtık pırtık) ya da her ikisi (abur cubur) tek başına kullanılmaz” (Dilek, 2015: 4). Dolayısıyla ikilemeler sözcük seçimi ve dizimi yönünden kalıplaşma özelliği taşımaktadır. İkilemeler çeşitli sözcük türleriyle oluşmaktadır. Türkçenin zenginliğini yansıtan ikilemeler konuşan kişinin duygularına da anlatım gücü katmaktadır. Örneğin: avaz avaz bağır-mak (öfke), hıçkırma hıçkırma ağla-mak (üzüntü) ,tir tir titre-mek (korku),utana sıkıla (mahcubiyet) vb. gibi.

Kalıp Sözcükler

Dilbilimde, *kalıp sözcükler* ya da *ilişki sözcükleri* adı verilen ögeler, tıpkı deyimler ve atasözleri gibi, bir dili konuşan toplumun kültürüne ışık tutmakta, onun inançlarını, insan ilişkilerindeki ayrıntıları, gelenek ve göreneklerini yansıtmaktadır. Bugün dil öğretiminde bu ögelere özel bir önem verilmesi bir yandan bu türlü ögelerin her dilde, her an insan ilişkilerinde gerekli olmalarından, bir yandan da dili öğrenilen toplumun kültürü içine girebilmek için öğrenilmesi gerekli sözcük sayılmalarından kaynaklanmaktadır (Aksan, 1996:190). Her dilin kendine özgü belirli durumlarda söylenmesi gelenek hâline gelmiş, bireylerin duygu ve dileklerini yansıtan kalıp sözcükleri vardır. Örneğin; Türkçede ölüm (başınız sağ olsun, Allah mekânını cennet etsin), doğum/hayırlı haber (gözünüz aydın, Allah analı babalı büyütsün, hayırlı olsun), evlenme (Allah mesut etsin, bir yastıkta kocayın) vb. gibi.

Duygu Bildiren İfadeler ve Yabancı Dil Olarak Türkçe

Bireyler gün içinde yaşadıkları olayların iç dünyalarındaki yansımalarını başkalarıyla paylaşarak veya başkasının duygularına uygun tepki vererek kişilerarası ilişkilerde uyumlu olurlar. Konuşmanın kesintisiz sürdürülmesi ve hedef toplumun bireyleri arasında iletişimin canlı kalmasında duygu bildiren araçların önemi büyüktür. Türk kültürü, insan ilişkilerinde inceliği, duygusallığı, saygılı olmayı ve yakınlığı öne çıkarmaktadır (Aksan, 2002: 202). Toplumumuzda bayram, doğum, düğün, askerden dönülmesi, yeni bir işe başlama, ev alma vb. gibi mutluluk uyarıcıları, ölüm, ayrılık veya başarısızlık gibi elem veren durumlar bireyler tarafından birlikte paylaşılarak güçlü bağlar kurulmaktadır. Dolayısıyla Türkçeyi hedef dil olarak öğrenen yabancıların, toplumun bireyleriyle iletişim kurarken şaşkınlık, mutluluk, üzüntü, kaygı vb. gibi duygu durumlarında kullanacakları sözcük ve sözcük öbeklerini iletişimsel ve kültürel yeterlik kazanmaları açısından öğrenmeleri gerekmektedir. Örneğin; yabancı bir öğrenciden yakını vefat eden bir arkadaşına başınız sağ olsun, mekânı cennet olsun gibi teskin cümleleri ifade etmesi beklenmektedir. Söz konusu duygu duruma ve bağlama uygun duygusal tepkiler verilmemesi hedeflenen anlam aktarımının gerçekleşmemesine, karışıklığa, iletişim döngüsünde kopukluklara veya yanlış anlaşılmalara sebep olmaktadır. Örneğin: “başınız sağ olsun” yerine “canınız sağ olsun” veya “oh ya!”(rahatlama-mutluluk duygusunda) yerine fonetik olarak benzeyen fakat üzüntü-usanma duygusunu ifade eden “of ya!” denilmesi gibi. Bu doğrultuda hedef dilin kültürüyle yeni tanışan ve duygusal yaşantı geçiren yabancı öğrencilerin, hangi duygu durumunda, hangi sözcük veya sözcük grubuyla, hangi durumlarda ve nasıl duygusal tepki vereceğini öğrenmesi dile hâkim olmaları bakımından önem arz etmektedir. Bununla birlikte Türkçe duyguları akıcı, duru, canlı ve zarif bir anlatımla betimleyen ifadeler yönüyle bambaşka bir derinlik, çeşitlilik ve zenginliğe sahiptir. Dilimizde: ödüme koptu (çok korktum yerine), vah vah! yazık, aah zavallı!, içim parçalandı (çok acıdım yerine), yüreğim hop hop ediyor (çok heyecanlıyım yerine) oof! yeter artık! (öfke-bıkkınlık), hay Allah!, tüh! oof! (üzüntü) gibi ifadeler dilimizde iç dünyamızı çekici bir şekilde yansıtan, konuşmalarımızı renklendiren örneklerden bazılarıdır.

Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçeve Metni (DAOÖÇM) dil öğrenenlerin, bildirişimsel açıdan başarılı olabilmeleri için hangi bilgi ve yeterliklerini geliştirmeleri gerektiğini kapsamlı olarak açıklamaktadır (DAOÖÇM, 2013: 11). DAOÖÇM’nde de her yabancı öğrencinin hedef dildeki sözcük veya sözcük gruplarıyla duygularını bağlam hatasına düşmeden amaçlarına uygun bir şekilde ifade etmesi ve kendisine yansıtılan duygulara uygun tepki vermesi beklenmektedir.

Sohbet B1: Sürpriz, sevinç, üzüntü, ilgi ve ilgisizlik gibi duyguları dile getirebilir ve benzeri duygulara karşılık verebilir (MEB, 2013: 78).

İşlevsel Yeterlik: Belirtilen konulara ilişkin görüşlerini dile getirmek: Duygular:(sevinç/üzüntü, beğenmek/beğenmemek, memnuniyet, ilgi, sürpriz, umut, hayal kırıklığı, korku, endişe, şükran duygusu), ahlaki davranış (özür dileme, uygun bulma, acıma, merhamet) (MEB, 2013, s.129).

Radyo Yayınlarını ve Ses Kayıtlarını Anlama B2: Dilin kullanıldığı belgesel radyo yayınlarının çoğunu anlayabilir; konuşanların ses tonuna yansıyan ruh hallerini doğru olarak kavrayabilir (MEB, 2013: 71).

Dil ötesi Araçlar: Ünlem kullanımı: *yuh!* (*Hoşnutsuzluk ya da öfkeyi* dile getirmek için) *Bürünsel araçlar:* Ses uzunluk, tonlama ve vurgulama gibi özellikler. Beden dili: (yumruğunu göstererek protesto etme gibi) Yüz ifadesi: mimik (gülümseme ya da somurtkanlık gibi). Duruş: (çaresizliğin göstergesi olan bükülgen durmak gibi) (MEB, 2013: 90-91).

Sözcük Dağarcığı Yeterliği: Kalıp cümleler:(*gözün aydın*), Deyimler: *yelkenleri indirdi (sakinleşmek) etekleri tuttu (heyecanlanmak)* (MEB, 2013: 111-112).

Bu noktadan hareketle Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde toplumunun duygusal tepkilerindeki anlatım gücünü ve inceliğini yansıtan kültürel içerikli dil unsurlarının zenginliğinden mutlaka yeterli düzeyde yararlanmak gerekmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada amacımız, yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde kullanılan ders ve çalışma kitaplarında duygu durumu bildiren ifadelerin kullanım sıklığını araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde kullanılan bazı Türkçe öğretim setlerinde duygu durumu bildiren ifadelerin seviyelere (A1-A2-B1-B2) göre kullanım sıklığı nedir?

2. Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde kullanılan bazı Türkçe öğretim setlerinde duygu durumu bildiren ifadelerin toplam kullanım sıklığı nedir?

2. Yöntem

2.1. Araştırmanın Modeli

Nitel araştırma deseninin kullanıldığı çalışmada, veriler doküman analizi yöntemi ile elde edilmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 187).

2.2. Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde kullanılan ders kitapları oluşturmaktadır. Yedi İklim Yabancılar İçin Türkçe, Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe, İstanbul Yabancılar İçin Türkçe ve Gazi Üniversitesi Yabancılar İçin Türkçe öğretim setine ait temel ve orta düzey bazında toplam 28 ders ve çalışma kitabı örneklem olarak seçilmiştir.

2.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

1. Araştırma yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde kullanılan 4 farklı kurum tarafından hazırlanan Türkçe öğretim setleri,
2. Duyguların dil bildirim araçlarından atasözleri, deyimler, ikilemeler, deyimler, kalıp **sözleri**,
3. Diller için Avrupa Ortak Öneriler Çerçeve Metni kazanımları ve Parrot (2001)'ün psikolojide yaptığı duygu sınıflaması doğrultusunda belirlenen 21 duygu durumu (mutluluk, sevgi, **şaşkınlık**, **öfke**, **üzüntü**, korku, beğeni, utanma, heyecan, merak, usanma, sitem, ilgisizlik, telaş, kaygı, yorgunluk, teselli, kabul etme, reddetme, uyarı, yalvarma) ile sınırlandırılmıştır.

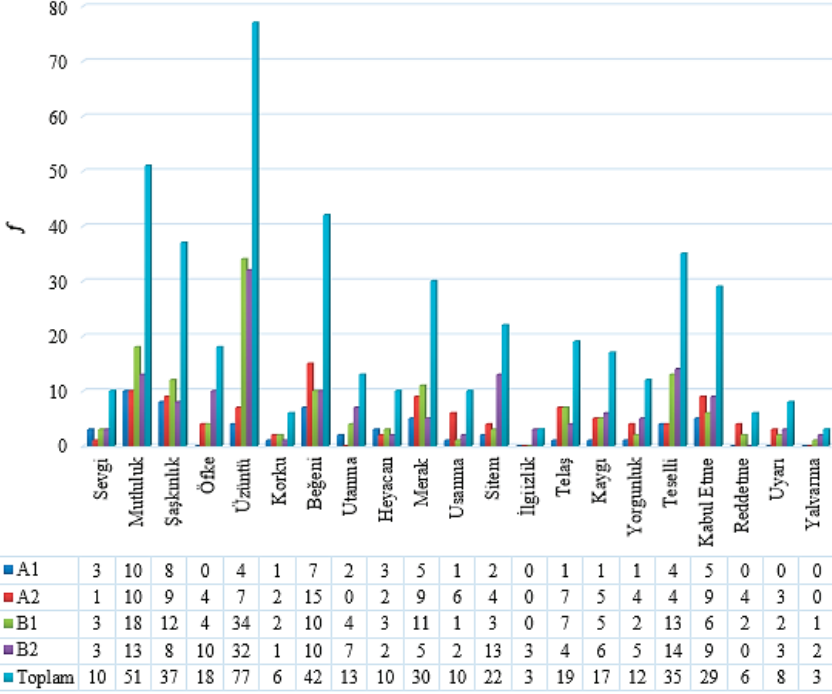
2.4. Verilerin Analizi

Çalışmada duygu bildiren ifadelerin kullanım sıklığını tespit etmek amacıyla örneklem olarak seçilen dört farklı yabancılar için Türkçe öğretim setine ait ders ve çalışma kitapları incelenmiştir. Belirlenen 21 duygu durumu doğrultusunda sınıflandırılan ifadelerin ayrı ayrı frekans analizleri yapılmıştır. Yüzde-frekans, gerçekleşen ya da gözlenen bir olayın, araştırmacının birim zamanında hangi sıklıkla veya kaç kez tekrarlandığının ölçümü olarak ifade edilmektedir (Büyüköztürk: 2012). İnceleme sonucunda Türkçe öğretim setlerindeki duygu ifadelerinin sıklık düzeyleri ayrı ayrı grafikler hâlinde sunulmuştur.

3. Bulgular ve Yorum

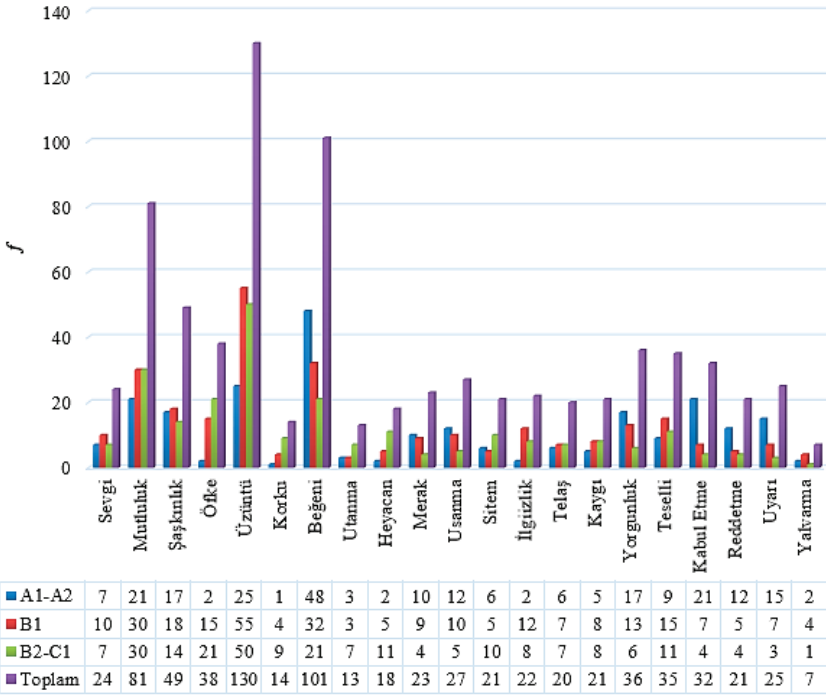
Şekil 1. Yedi İklim Türkçe Setinde Duygu Durumu Bildiren İfadelerin Seviyelere (A1-A2-B1-B2) Göre Kullanım Sıklığı

Şekil 1’de yer alan bilgiler doğrultusunda Yedi İklim Türkçe setindeki kitaplarda en fazla yer verilen duyguların sırasıyla üzüntü ($f:77$), mutluluk ($f:51$), beğeni ($f:42$) ve şaşkınlık ($f:37$) olduğu görülmektedir. Bununla birlikte ilgisizlik ($f:3$) ve yalvarma ($f:3$) Yedi İklim Türkçe öğretim setinde en az yer alan duygu durumlarıdır. Yedi İklim Türkçe öğretim setinde temel seviye kitaplarında toplam 163, orta düzey kitaplarında ise toplam 295 duygu ifadesi yer almaktadır.

Gerçekten mi? (A1, s. 150) / *Oooo! Çok güzel bir kazak seçmişsin* (A2, s. 116) / *... gözyaşları içerisindeydi* (B1, s. 163) / *...yüzü gülmeye başladı* (B1, s.44) / *...üzüntü ve çaresizlik içinde çrpınmaya başladı* / gibi ifadeler kitapta yer alan örneklerden bazılarıdır.

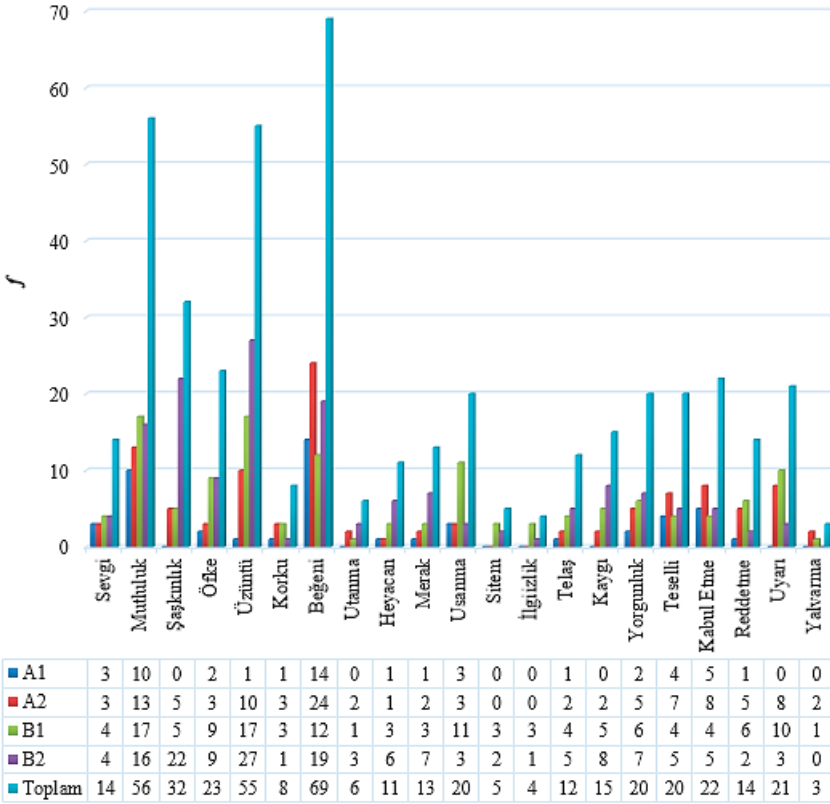
Şekil 2. Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Setinde Duygu Durumu Bil-diren İfadelerin Seviyelere (A1-A2/B1/B2-C1) Göre Kullanım Sıklığı

Şekil 2’de yer alan bilgiler doğrultusunda Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe setindeki kitaplarda en fazla yer verilen duyguların sırasıyla; üzüntü (f :130), beğeni (f :101), mutluluk (f :81) ve şaşkınlık (f :49); en az yer verilen duyguların ise yalvarma (f :7), utanma (f :13), korku (f :14) ve heyecan (f :18) olduğu görülmektedir. Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe temel düzey kitaplarında 240, orta düzey kitaplarında ise 515 duygu ifadesi yer almaktadır.

Mutluluktan havalara uçacaktır (A1-A2, çk. s. 54) / ...hıçkırığa hıçkırığa ağladım (A1- A2, s. 136) / Uzun zamandır hiç keyfim yok (B1, çk, s. 123) / Çocuklar sevinçten bayram eder (B1, s. 137).

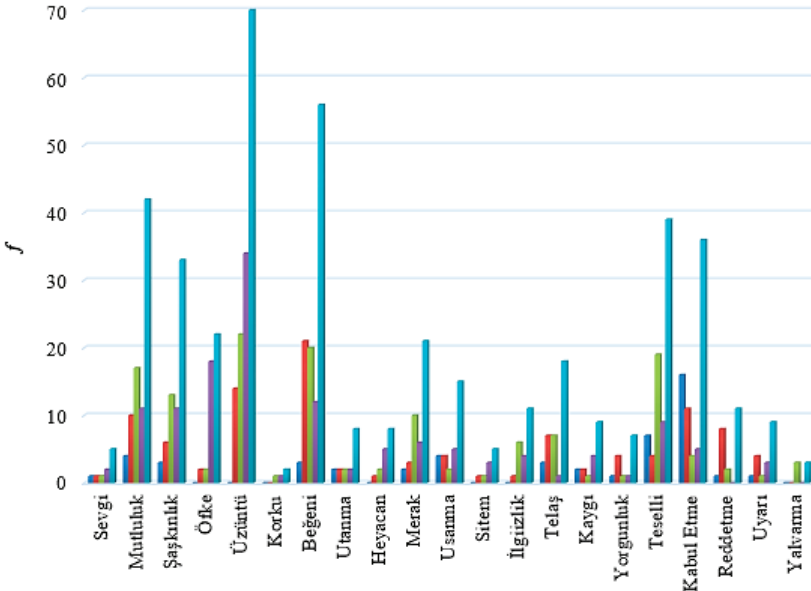
Şekil 3. İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Setinde Duygu Durumu Bildiren İfadelerin Seviyelere (A1-A2-B1-B2) Göre Kullanım Sıklığı

Şekil 3'e göre İstanbul Yabancılar İçin Türkçe setindeki kitaplar duygu ifadelerinin kullanım sıklığı açısından değerlendirildiğinde en fazla yer verilen duyguların sırasıyla; beğeni ($f:69$), mutluluk ($f:56$), üzüntü ($f:55$) ve şaşkınlık ($f:32$), en az yer verilen duyguların ise yalvarma ($f:3$), ilgisizlik ($f:4$) ve sitem ($f:5$) olduğu görülmektedir. İstanbul Yabancılar İçin Türkçe temel düzey kitaplarında 157, orta düzey kitaplarında ise 286 duygu ifadesi yer almaktadır.

Kahkahaya boğuldu (A2, s. 33) / *Oh !Çok şükür* (B2, s. 94) / *Vicdan azabı çekiyor* (B1, çk s. 32) *Şaşım kaldım* (B2, s. 89) / *Herkesi kendine hayran bırakıyor* (A2, çk. s. 25) gibi ifadeler kitapta yer alan örneklerden bazılarıdır.

Şekil 4. Gazi Üniversitesi Yabancılar İçin Türkçe Öğretim Setinde Duygu Durumu Bildiren İfadelerin Seviyelere (A1-A2-B1-B2) Göre Kullanım Sıklığı

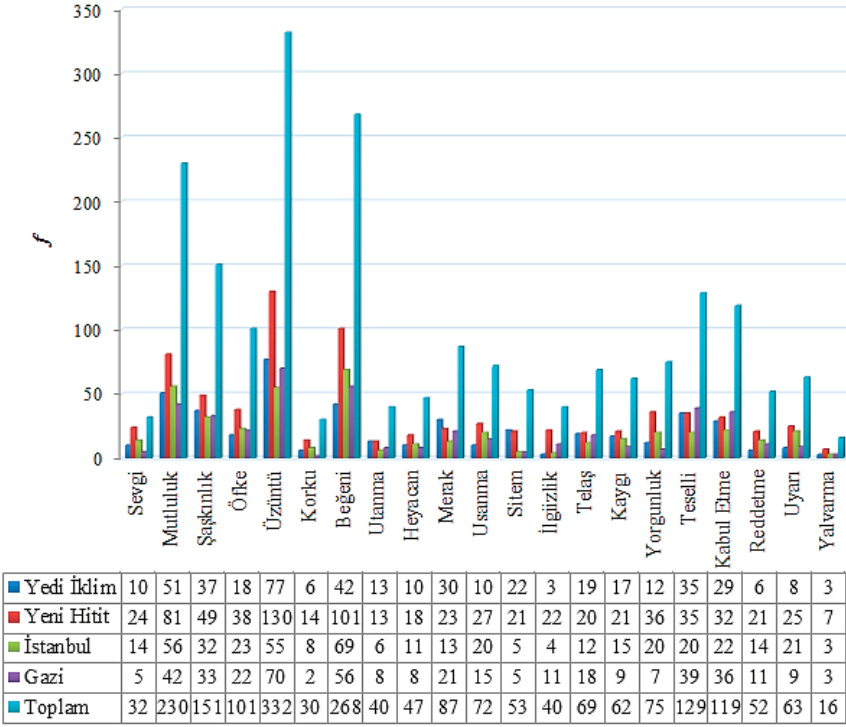

	A1	A2	B1	B2	Toplam
Sevgi	1	4	3	0	0
Mutluluk	1	10	6	2	14
Şaşkınlık	1	17	13	2	22
Öfke	2	11	11	18	34
Üzüntü	2	14	0	0	0
Korku	3	21	2	1	12
Beğeni	2	2	1	20	2
Utanma	2	2	2	2	10
Heyacan	2	5	6	5	3
Merak	4	1	3	4	1
Usanma	0	0	0	0	3
Sitem	0	0	0	0	3
İlgizlilik	3	7	2	1	6
Telaş	2	7	2	1	7
Kayıp	2	2	4	1	4
Yorgunluk	1	4	1	1	9
Teselli	7	4	4	11	8
Kabul Etme	16	11	8	4	0
Reddetme	1	8	4	2	1
Uyarı	1	4	0	3	0
Yalvarma	0	0	0	0	3

Şekil 4'te yer alan bilgiler doğrultusunda Gazi Üniversitesi Yabancılar İçin Türkçe setindeki kitaplarda en fazla yer verilen duyguların sırasıyla; üzüntü ($f:70$), beğeni ($f:56$) ve mutluluk ($f:42$), en az yer verilen duyguların ise korku ($f:2$), yalvarma ($f:3$) ve sitem ($f:5$) olduğu görülmektedir. Gazi Üniversitesi Yabancılar İçin Türkçe temel düzey kitaplarında 156, orta düzey kitaplarında ise 274 duygu ifadesi yer almaktadır.

Hay hay (A1, s. 34) / Ooo! Oldukça rahat (A2, s. 54) / Sen canını sıkma (B1, s. 25) Rahmetlinin mekânı cennet olsun (B1, dk. s.181) /... günden güne bir mum gibi erir (B2, s. 65) / Filmi gözleriniz dolarak izleyeceksiniz (B2, s. 65) /... beyninden vurulmuşa dönmüş (B2, s. 42) / Vay be! (B2, s. 46) / Bir hışımla kadın yerinden kalkmış (B2, s. 41) gibi ifadeler kitaplarda yer alan örneklerden bazılarıdır.

Şekil 5. Yabancı Dil Olarak Türkçenin Öğretiminde Kullanılan Setlerde Duygu Durumu Bildiren İfadelerin Toplam Kullanım Sıklığı

Şekil 5'te yer alan bilgiler doğrultusunda dört Türkçe öğretim setindeki duygu durumlarının toplam kullanım sıklığının sırasıyla; üzüntü ($f:332$), beğeni ($f:268$), mutluluk ($f:230$), şaşkınlık ($f:151$), teselli ($f:129$), kabul etme ($f:119$), öfke ($f:101$), merak ($f:87$), yorgunluk ($f:75$), usanma ($f:72$), telaş ($f:69$), uyarı ($f:63$), kaygı ($f:62$), sitem ($f:53$), reddetme ($f:52$), heyecan ($f:47$), utanma ($f:40$), ilgisizlik ($f:40$), sevgi ($f:32$), korku ($f:30$) ve yalvarma ($f:16$) biçiminde olduğu görülmektedir. Türkçe öğretim setlerinde toplamda 2086 duygu ifadesine yer verilmiştir. En fazla duygu durumu ifadesinin yer verildiği setlerin sırasıyla; Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe ($f:755$), Yedi İklim Türkçe ($f:458$), İstanbul Yabancılar İçin Türkçe ($f:443$) ve Gazi Üniversitesi Yabancılar İçin Türkçe ($f:430$) öğretim setleri olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde yararlanan Türkçe öğretim setlerinde duygu durumu bildiren ifadelerin kullanım sıklığı araştırılmış ve çalışmada belirlenen 21 duygu durumu ifadesinin sıklık düzeyinin toplamda 2086 olduğu tespit edilmiştir.

Yedi İklim Türkçe seti duygu ifadelerinin toplam kullanım sıklığı açısından değerlendirildiğinde (*f*:458) duygu ifadesine yer verildiği tespit edilmiştir. Temel düzey kitaplarında (*f*:163), orta düzey kitaplarında ise (*f*:295) duygu ifadesine yer verilmiştir.

Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe seti duygu ifadelerinin toplam kullanım sıklığı açısından değerlendirildiğinde (*f*:755) duygu ifadesine yer verildiği tespit edilmiştir. Temel düzey kitaplarında (*f*:240), orta düzey kitaplarında ise (*f*:515) duygu ifadesi kullanılmıştır.

Gazi Üniversitesi Yabancılar İçin Türkçe seti duygu ifadelerinin toplam kullanım sıklığı açısından değerlendirildiğinde (*f*:430) duygu ifadesine yer verildiği tespit edilmiştir. Temel düzey kitaplarında (*f*:156), orta düzey kitaplarında ise (*f*:274) duygu ifadesine rastlanmıştır.

İstanbul Yabancılar İçin Türkçe seti duygu ifadelerinin toplam kullanım sıklığı açısından değerlendirildiğinde (*f*:443) duygu ifadesine yer verildiği tespit edilmiştir. Temel düzey kitaplarında (*f*:157), orta düzey kitaplarında ise (*f*:286) duygu ifadesi bulunmuştur.

Türkçe öğretim setleri 21 duygu durumu ifadesinin toplam kullanım sıklığı açısından değerlendirildiğinde, en fazla duygu durumuna yer veren Türkçe öğretim setlerinin sırasıyla; Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe (*f*:755), Yedi İklim Türkçe (*f*:458), İstanbul Yabancılar İçin Türkçe (*f*:443) ve Gazi Üniversitesi Yabancılar İçin Türkçe (*f*:430) öğretim seti olduğu tespit edilmiştir. Bu tespitten hareketle Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe öğretim setinin duygu ifadeleri sıklığı bakımından diğer setlere oranla daha zengin olduğu saptanmıştır.

Dört Türkçe öğretim setinde de temel düzey kitaplarında, orta düzey kitaplarına oranla daha az sayıda ve basit yapıda duygu ifadelerine yer verildiği, seviye artışına paralel olarak duygu ifadelerinin sıklık düzeyinin ve zorluk derecesinin arttığı saptanmıştır.

Ayrıca bu öğretim setleri toplam duygu durumları açısından değerlendirildiğinde, en fazla yer verilen duygu durumlarının üzüntü (*f*:332), beğeni (*f*:264), mutluluk (*f*:230) olduğu saptanmıştır.

Türkçe öğretim setlerinde en fazla yer verilen üzüntü duygusu, psikoloji alanındaki teorisyenlere göre olumsuz olan ana temel duygulardandır. Araştırmalar dilde olumsuz duyguların olumlu duygulardan daha kapsamlı betimlendiğini göstermektedir. Voltan Acar, Türkçede olumlu duyguları yansıtan sözcük ve deyimlerin olumsuz duyguları yansıtan sözcük ve deyimlere oranla daha az olduğunu,

olumsuz duyguları anlatmak için Türk dilinin oldukça zengin olduğunu belirtmiştir (2003: s.125). Bununla birlikte psikologlar olumsuz sayılan duygularla ilgili olan anıların zihinde kalıcı bir iz bıraktığını ifade etmişlerdir (Şahovski' den aktaran Hacızade, 2012). Goleman'da özbilincin (kişinin ruh hâli hakkındaki düşüncelerinin farkında olması) olumsuz ve güçlü duygular üzerinde daha kuvvetli bir etkisi olduğu görüşündedir. Bununla birlikte olumsuz duygular bireye harekete geçirmenin yanı sıra daha büyük bir özgürlükle hissedilen duygudan kurtulmayı deneme seçeneği sunmaktadır (2010: 79). Bu doğrultuda Türkçe öğretim setlerinin incelenmesi sonucu ortaya çıkan bu netice psikolojide duygu araştırmacılarının görüşleriyle paralellik göstermektedir.

Öneriler

Türk toplumunun duygusal tepkilerindeki anlatım gücünü ve zenginliğini yansıtan kültürel içerikli dil unsurlarına (ünlemler, atasözleri, deyimler, ikilemeler ve kalıp sözler) kitaplarda daha fazla yer verilerek öğrencilerin kelime hazinesi geliştirilmeli ve öğrencilerde kültürel farkındalık oluşturulmalıdır.

Ders kitaplarının son bölümünde bu yapıların anlamları, işlevleri ve bağlam özellikleri göz önünde bulundurularak açıklayıcı özet bilgiler bulunmalıdır.

Temel duyguları ifade eden duygu durumları eşit oranda bir dağılımla kitaplarda yer verilmelidir.

Duygu bildiren ifadelerin çoğu mecaz anlamlı yapıdadır. Bu yapıların öğretilmesinde öğrencilere çoklu öğrenme ortamı oluşturacak müzik parçaları, video, kısa filmler, resimler vb. gibi öğrencilerin görme ve işitme duyu organlarını harekete geçirecek materyallerden yararlanılmalıdır.

Kitaplarda yer alan dinleme etkinlikleri video görüntüleri de olacak nitelikte hazırlanmalıdır

Duygu ifadelerinin öğretiminde, duygusal belleği uyaran yaratıcı drama ve rol yapma gibi tekniklerden yararlanılarak iletişimsel beceri geliştirilmelidir.

Sınıf içi etkinliklerde bağlama uygun ton, vurgu ve ezgi gibi ses özelliklerini kullanarak ünlemlerin ifade ettiği farklı duygu durumları ile ilgili öğrencilerle uygulamalı bir şekilde alıştırmalar yapılmalıdır

Duygu durumları sınıflandırılarak duygu ifadeleri sözlüğü yazılmalıdır.

Kaynakça:

- AKSAN, Doğan, (2002), Anadilimizin Söz Denizinde, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- AKSAN, Doğan, (1996), Türkçenin Sözvarlığı, Ankara: Engin Yayınevi.
- AKSOY, Ömer Asım, (1988), Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1-2, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Büyüköztürk, Şener, (2012), Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, Ankara: Pegema Yay.
- Cüceloğlu, Doğan, (2000), *İnsan ve Davranış*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- DİLEK, İbrahim, (2015), Yabancı Dil Olarak Türkçede İkileme Öğretimi: Örnek Alıştırmalar [Özel Sayı], International Journal Of Language' Education and Teaching, 5, 1436-1452.
- EKMAN, Paul, (1992), An Argument For Basic Emotions. *Cognition and Emotion*, 6, 169-200.
- GENCAN, Tahir Nejat, (2001), Dilbilgisi. Ankara: Ayrac Yay.
- GOLEMAN, Daniel, (2010), Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir? (B. Seçkin Yüksel, Çev.). İstanbul: Varlık Yay.
- GÖKDAYI, Hürriyet, (2011), Türkçede Kalıp Sözler. İstanbul: Kriter Yay.
- HACIZADE, Naile, (2012), Duyguların Dili, Konya: Çizgi Yay.
- KORKMAZ, Zeynep, (2003), Türkiye Türkçesi Grameri, Ankara: TDK.
- KORKMAZ, Zeynep, (1992), Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara: TDK.
- LANGELIER, Carol A, (2006), Duygu Yönetimi Beceri Çalışma Kitabı, (M. Bilgin, & R. Çeçen, Çev.), Ankara: Pegema Yay.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (2013), Avrupa Dilleri Öğretimi Ortak Çerçeve Programı. <http://adp.meb.gov.tr/nedir.php> sayfasından erişilmiştir.
- ÖZBAYRAK, Cansel, (2006), Türkiye Örneğinde *Duygular* ve Bilişsel-Duygu Değerlendirme Süreci, (Yüksek Lisans Tezi), <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- PARROTT, W. Gerrod, (2001), Emotion By Groups. http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_emotions sayfasından erişilmiştir.
- SARTORIUS, Mariela, (1999), Kadınlarda Duygusal Zeka. EQ'yu Daha İyi Kullanmanın Yolları (Ş. Erendor, Çev.), İstanbul: Varlık/Özel Yay.
- ÜNLÜ, Sezen, (2001), Psikoloji, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yay.
- VOLTAN ACAR, Nilüfer, (1987), Duygu Yansıtan Sözcüklerin Anlamsal Çözümlemesi, *NörolojiNöroŞirurji- Psikiyatri Dergisi*, 29-33.

WIERZBIĆKA, Anna, (1999), *Emotions Across Languages and Cultures, Diversity and Universals*. New York: Cambridge University.

